

Tuva Türkçesindeki Farsça Alıntılar Üzerine Notlar

Notes on Words Borrowed from Persian in Tuvinian Language

Salih Mehmet ARÇIN¹

ÖZ

Diller; kültürel, iktisadi, siyasi, sosyal, dini ve türlü sebeplerden dolayı birbirleriyle etkileşim hâline girmektedir. Bu etkileşimin yönü, çoğunlukla üst kültürden alt kültüre olmakla birlikte tam tersi yönde de gerçekleşebilmektedir. Öyle ki, dil bir iletişim aracı olması açısından çeşitli toplulukları yakın veya uzak bir mekân algısına bağlı kalmaksızın etkileme gücüne sahiptir. Bu noktada dünya üzerinde gerek ölü diller gerekse de hâlihazırda çeşitli toplumlarda konuşma ve yazı dili olarak varlığını sürdüren canlı dillerin söz varlığında alıntı sözcüklerin yer aldığı bilinmektedir. Söz varlığı incelemelerinde alıntı sözcük olmayan bir dilin, diğer bir deyişle saf bir dilin olmasının mümkün olmadığı açık bir şekilde görülmektedir. Bu açıdan sözgelimi **X** dili ile **Y** dilinin etkileşim ilişkisi birbirleri arasında olabileceği gibi, farklı bir **Z** dili veya başka dillerin aracı olması ile de tesis edilebilir. İşte bu hususla bağlantılı olarak çalışmamızda Sibirya Grubu Türk lehçelerinden Tuva Türkçesindeki Farsça alıntı sözcükleri incelemektir. Farsça alıntı sözcüklerin Türk lehçelerinde görünümü bilinen bir gerçek olmakla birlikte Tuva Türkçesinin söz varlığında söz konusu dilin verilerinin mevcut olması oldukça dikkat çekicidir. Çalışmamızda yöntem olarak Tuva Türkçesinin söz varlığına dair dil verilerini ihtiva eden *Etimolojiçeskiy slovar' Tuvinskogo yazıka (Tom I-II-III-IV)*, *Etimolojiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov (Tom II)*, *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka (Tom I-II)* ve *Tuvinsko-russkiy slovar'* adlı kaynaklar taranmış ve söz konusu eserlerdeki Farsça kökenli sözcükler fişlenmiştir. Tarama neticesinde Tuva Türkçesinde Farsça kökenli 24 sözcük tespit edilmiştir. Tanımlanan Farsça kökenli sözcüklerin Tuva Türkçesine doğrudan alıntı olup olmadığı veya hangi aracı diller vasıtasıyla alıntılı olduğu çalışmamızda tartışılmıştır. Sonuç olarak, bu sözcüklerin Tuva Türkçesine giriş şekillerinin **(a)** Farsça >> Moğol dilleri >> Tuva Türkçesi; **(b)** Farsça >> Rusça >> Tuva Türkçesi; **(c)** Farsça >> Rusça >> Altay Türkçesi >> Tuva Türkçesi; **(d)** Farsça >> Türk lehçeleri >> Rusça >> Tuva Türkçesi; **(e)** Farsça >> ? >> Tuva Türkçesi biçiminde olduğu görüşüne ulaşılmıştır. **Anahtar kelimeler:** Tuva Türkçesi, Farsça, Alıntı sözcük, Dil ilişkisi, Etimoloji

ABSTRACT

Languages interact with each other for cultural, economic, political, social, and religious reasons, among others. Although the direction of this exchange is mostly from the dominant culture to the sub-culture, a reverse exchange also happens. Language has the power to influence various communities regardless of the perception of a near or distant space because it is a means of communication. In this vein, it is known that there are borrowed words in the vocabularies of both extinct and living spoken and written languages in the world. It is clearly seen in vocabulary analyses that no language is free of

Sorumlu yazar/Corresponding author:
 Salih Mehmet Arçin (Dr. Öğr. Üyesi),
 Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi,
 Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Denizli, Türkiye
 E-posta: saliharcin@gmail.com
 ORCID: 0000-0002-9337-0611

Başvuru/Submitted: 07.09.2021
Revizyon Talebi/Revision Requested:
 13.09.2021
Son Revizyon/Last Revision Received:
 14.09.2021
Kabul/Accepted: 15.09.2021
Online Yayın/Published Online: 03.12.2021

Atf/Citation: Arcin, Salih Mehmet. "Tuva Türkçesindeki Farsça Alıntılar Üzerine Notlar." *Türkiyat Mecmuası-Journal of Turkology* 31, Özel Sayı (2021): 65-86.
<https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.991694>

borrowed words — that is, a pure language. From this perspective, there can be interaction relations between languages **X** and **Y**, for example, and this interaction can be established through language **Z** or other languages. Within this framework, this study aims to analyze words in Tuvinian — related to the Siberian group of Turkic languages — borrowed from Persian. Although the existence of words borrowed from Persian in Turkic languages is known, it is rather remarkable that Tuvinian vocabulary also has data from the Persian language. The method used in this study comprised reviewing *Etimologiçeskiy slovar' Tuvinskogo yazıka (Tom I-II-III-IV)*, *Etimologiçeskiy slovar' tyurkskih yazıkov (Tom II)*, *Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka (Tom I-II)*, and *Tuvinsko-russkiy slovar'*, which contain language data pertaining to Tuvinian vocabulary, as well as indexing words of Persian origin in these works. As a result of this literature review, 24 words of Persian origin were identified in the Tuvinian language. This study further investigated whether these identified words of Persian origin were borrowed directly or through mediating languages, if any. In consequence, it was found that these words entered the Tuvinian language in the following ways: (a) Persian >> Mongolian languages >> Tuvinian language; (b) Persian >> Russian >> Tuvinian language; (c) Persian >> Russian >> Altai language >> Tuvinian language; (d) Persian >> Turkic languages >> Russian >> Tuvinian language; and (e) Persian >> ? >> Tuvinian language.

Keywords: Tuvinian language, Persian, Loan word, Language contact, Etymology

EXTENDED ABSTRACT

This study analyzes words in Tuvinian — related to the Siberian group of Turkic languages — borrowed from Persian. Although the existence of words borrowed from Persian in Turkic languages is known, it is rather remarkable that Tuvinian vocabulary also has data from the Persian language.

So far, no exclusive study has been conducted on words in Tuvinian borrowed from Persian. When discussing Persian words in other Siberian Turkic dialects or other languages in Siberia, they are elaborated only if such words are witnessed in Tuvinian. Some words of Persian origin are also shown in the etymological dictionary of Tuvinian. Marek Stachowski has produced pioneering studies in this field. Marek Stachowski analyzed Persian and Arabic origin words in southern Siberian Turkic dialects in his article, “*Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türksprachen.*” In this study, he underlined the form of the following words of Persian origin in Tuvinian: *bazār*, *tar(y)*, *däptär*, *kügür*, *bolat*, *çigir*, *taxta*, *kudaj*, and *kinçi*. In another study by Stachowski, referred to as “*Persische Etymologien in der Geschichte der jakutischen Wortforschung,*” he recorded the word *par*, which he considered to be of Persian origin and had not presented in his previous work. Finally, the word *kās* is identified as a Tuvinian word borrowed from Persian in Stachowski’s article, “*Persian Loan Words in 18th Century Yeniseic and the Problem of Linguistic Areas in Siberia.*”

In addition to Stachowski’s studies, Marzanna Pomorska analyzed words of Persian origin in the Chulyum Turkic language in her article, “*Notes on Persian Loan Words in the Chulyum Turkic Dialects.*” In this article, Pomorska showed the words in question if the same words were also present in Tuvinian, when marking the words of Persian origin in the Chulyum Turkic language. In Pomorska’s work, the words she recorded as borrowed from Persian were *Boža*, *dary*, *kügür*, *kudaj*, *kās*, *bolat*, *çigir*, and *taxta*. Nonetheless, it should be noted that although Pomorska’s study focused on words in Chulyum Turkic borrowed from Persian, if any Persian-origin word found in Chulyum Turkic was used in other Turkic dialects,

the study also referred to these other languages where that word was being used. In other words, this study referred to common words in general Turkish although mainly dwelling upon the data on the Chulym Turkic language. The studies mentioned above, however, did not directly tackle Persian-origin words in Tuvinian but only referred to such words when analyzing Persian-origin words in other Siberian Turkic dialects. Hence, this study specifically elaborates on words in Tuvinian that are borrowed from Persian. While determining words borrowed from Persian, we reviewed the following works: ESTY-I, ESTY-II, ESTY-III, ESTY-IV, ESTYa-II, TSTY-I, TSTY-II, and TuvRS. As a result of this review, we identified 14 new Persian-origin words (*çadır, çemodan, doos: aldın-doos (togus), doydu, duran, kas, kindan, kojay, kurbustu, maji, margaa, mede ~ me'de, merze, and terek*) in addition to those recorded by Stachowski (*bazār, bolat, çigir, tar(y), dāptār, kās, kudaj, kügür, and taxta*) and Pomorska (*boža, bolat, çigir, dary, kās, kudaj, kügür, and taxta*).

In Tuvinian, 24 words of Persian origin have been identified. We believe that the way these words were introduced to Tuvinian was as follows: (a) Persian >> Mongolian languages >> Tuvinian language; (b) Persian >> Russian >> Tuvinian language; (c) Persian >> Russian >> Altai language >> Tuvinian language; (d) Persian >> Turkic languages >> Russian >> Tuvinian language; and (e) Persian >>? >> Tuvinian language.

(a) Persian >> Mongolian (Mongolian languages) >> Tuvinian language

Persian	Mongolian (Mongolian languages)	Tuvinian language
<i>fā'us</i>	Khalkha <i>togus</i>	<i>doos, toos (rarely)</i>
<i>dārū</i>	Khalkha <i>dar'</i> , Oirat <i>dari</i> , Buryat <i>dari</i>	<i>dari</i>
<i>daftar</i>	Khalkha <i>debter</i>	<i>depter</i>
<i>khāj</i>	Khalkha <i>xas</i>	<i>kas</i>
<i>zindān</i>	Khalkha <i>gindan</i>	<i>kindan</i>
<i>tūi</i>	Khalkha, Kalmyk <i>tof'</i> , Buryat <i>toti</i>	<i>doydu</i>
<i>māsha</i>	Khalkha <i>maş</i>	<i>maji</i>
<i>boza</i>	Khalkha, Kalmyk <i>boz</i> , Buryat <i>bozo</i>	<i>boja</i>
<i>pūlād</i>	Khalkha <i>bolud</i>	<i>bolat</i>
<i>shakar ~ shakkar</i>	Khalkha <i>çihər</i> Kalmyk <i>şikr</i> , Buryat <i>şeher</i>	<i>çigir</i>
<i>gūgird</i>	Khalkha, Buryat <i>xūxər</i> , Kalmyk <i>kūkr</i>	<i>kügür</i>
<i>urmuzd</i>	Khalkha <i>ķurmusta</i>	<i>kurbustu</i>
<i>dūr-bīn</i>	Khalkha <i>durāñ</i> , Buryat <i>duram</i> , Oirat <i>durāñ ~ durā</i>	<i>duran</i>
<i>farzīn</i>	Khalkha <i>berse / bərs</i>	<i>merze</i>

(b) Persian >> Russian >> Tuvinian language

Persian	Russian	Tuvinian language
<i>takhta</i>	<i>taxta</i>	<i>tahta</i>

(c) Persian >> Russian >> Altai language >> Tuvinian language

Persian	Russian	Altai language	Tuvinian language
<i>khwāja</i>	<i>hozayin</i>	<i>kocayım</i>	<i>kojay</i>

(d) Persian >> Turkic languages >> Russian >> Tuvinian language

Persian	Turkic languages	Russian	Tuvinian language
<i>jāma-dān</i>	Tatar language <i>çamadan</i>	<i>çemodan</i>	<i>çemodan</i>
<i>bāzār</i>	Turkic dialects?	<i>bazar</i>	<i>bazaar</i>

(e) Persian >> ? >> Tuvinian language

Persian	?	Tuvinian language
<i>margh</i>	?	<i>margaa</i>
<i>bedā</i>	?	<i>mede ~ me'de</i>
<i>chāddar</i>	?	<i>çadır</i>
<i>khud-āy</i>	?	<i>kuday</i>
<i>khwush ~ khwash</i>	?	<i>kaas</i>
<i>dirakht</i>	?	<i>terek</i>

1. Giriş

Tuva Türkçesindeki Farsça alıntı sözcükler üzerine bugüne kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Ancak, bu konu diğer Sibiry Türk lehçelerindeki veya Sibiryadaki başka dillerdeki alıntı Farsça sözcükler tartışılırken eğer aynı sözcük Tuva Türkçesinde de tanıklanıyorsa söz konusu edilmiştir. Öte yandan Tuva Türkçesinin etimoloji sözlüğünde de bazı Farsça kökenli sözcükler gösterilmiştir.

Bu konuyla ilişkili çalışmalara baktığımızda Marek Stachowski'nin çalışmalarını ilk olarak örnek verebiliriz. Marek Stachowski'nin "Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türkssprachen"¹ adlı makalesinde Güney Sibiry Türk lehçelerindeki Farsça ve Arapça kökenli sözcükler incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, Tuva Türkçesindeki Farsça kökenli sözcüklerden *bazār*, *tar(y)*, *däptär*, *kügür*, *bolat*, *çigir*, *taxta*, *kudaj*, *kinçi*² biçimleri işaretlenmiştir. Yine Stachowski'nin "Persische Etymologien in der Geschichte der jakutischen Wortforschung"³ adlı makalesinde de bir önceki çalışmasında tanımladığı ve Farsça kökenli olduğunu düşündüğü *par*⁴ sözcüğü kaydedilmiştir. Son olarak da Stachowski'nin "Persian Loan Words in 18th Century Yeniseic and the Problem of Linguistic Areas in Siberia"⁵ adlı makalesinde de Tuva Türkçesindeki *kās* sözcüğü Farsça alıntı olarak tanıklanmıştır.

Stachowski'nin çalışmalarından başka Marzanna Pomorska'nın "Notes on Persian loan words in the Chulyim Turkic dialects"⁶ adlı makalesinde Çulum Türkçesindeki Farsça kökenli sözcükler tetkik edilmiştir. Bu makalede Pomorska, Çulum Türkçesindeki Farsça alıntıları işaretlerken aynı sözcük Tuva Türkçesinde de varsa söz konusu sözcükleri göstermiştir. Pomorska'nın çalışmasında, Farsça alıntı olarak kaydettiği sözcükler şunlardır: *boža*, *dary*, *kügür*, *kudaj*, *kās*, *bolat*, *çigir*, *taxta*. Ancak şunu belirtmeliyiz ki Pomorska'nın çalışması, Çulum Türkçesindeki Farsça alıntılar üzerine olmasına rağmen Çulum Türkçesinde tanıklanan herhangi bir Farsça kökenli sözcük, eğer diğer Türk lehçelerinde kullanılıyorsa bu sözcükle

- 1 Marek Stachowski, "Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türkssprachen", *Folia Orientalia* 29 (1992-93), 247-259.
- 2 Stachowski, Tuva Türkçesindeki *kinçi* "prangalar, zincirler" (Stachowski *kinçi* olarak vermiştir) sözcüğünü Farsça kökenli *zanğir* sözcüğünden geldiğini düşünmektedir (Stachowski, "Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türkssprachen", 252). Ancak bu sözcük daha çok Moğolca *ginji* "zincir" sözcüğüyle ilişkilendirilmelidir. Moğol dillerindeki bu sözcüğün görünümü şöyledir: Halhaca *ginji* (*n*, Buryatça *gənjə*, Kalmukça *ginj* "zincir, pranga" (ESMY-II, 45).
- 3 Von Marek Stachowski, "Persische Etymologien in der Geschichte der jakutischen Wortforschung", *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. 142 (1992), 105-119.
- 4 Stachowski'nin Farsça alıntı olarak değerlendirdiği Tuva Türkçesi *par* "kaplan" sözcüğü Steingass'ta *pars* "A pard; an animal smaller than a leopard and trained to hunt; ounce, cheeta" (St., 229) olarak kayıtlıdır. Ancak bu sözcüğün kökeni konusu belirsizdir. Bu sebeple bu sözcüğü biz Farsça alıntılar arasına dâhil etmedik.
- 5 Marek Stachowski, "Persian Loan Words in 18th Century Yeniseic and the Problem of Linguistic Areas in Siberia", *In The Orient Where The Gracious Light... - Satura Orientalis in Honorem Andrzej Pisowicz* içinde, ed. Anna Krasnowolska, Kinga Maciuszak, Barbara Mękarska (Krakow 2006), 179-184.
- 6 Marzanna Pomorska, "Notes on Persian loan words in the Chulyim Turkic dialects", *Per Urales ad Orientem, Iter polyphonicum multilingue, Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Memoires de la Societe Finno-Ougrienne "264" (2012), 299-308.

ilgili diğer dillere de gönderimde bulunulmuştur. Yani bu makalede temelde Çulum Türkçesinin verileri işlense de genel Türkçedeki ortak noktalara da atıf yapılmıştır.

Söz konusu çalışmalar doğrudan doğruya Tuva Türkçesindeki Farsça alıntıları ele almamış, diğer Sibiryaya Türk lehçelerindeki Farsça alıntılar incelenirken değerlendirilmiştir. İşte bu nedenle biz bu çalışmada Tuva Türkçesindeki Farsça alıntıları konu edindik. Farsça alıntıları tespit ederken, ESTY-I, ESTY-II, ESTY-III, ESTY-IV, ESTYa-II, TSTY-I, TSTY-II, TuvRS⁷ adlı eserleri taradık. Bu tarama neticesinde de Stachowski ve Pomorska'nın kaydettiği sözcüklerin dışında yeni 14 Farsça alıntı sözcük tespit ettik. Tuva Türkçesindeki Farsça alıntı sözcükleri aşağıda liste hâlinde sunduk:

Tablo 1. Tuva Türkçesindeki Farsça Alıntı Sözcükler Listesi⁸

Farsça sözcük	<i>Stachowski</i>	<i>Pomorska</i>	<i>Arçın</i>
1 Farsça <i>bāzār</i>	<i>bazār</i>	-	<i>bazaar</i>
2 Farsça <i>boza</i>	-	<i>boža</i>	<i>boja</i>
3 Farsça <i>pūlād</i>	<i>bolat</i>	<i>bolat</i>	<i>bolat</i>
4 Farsça <i>chāddar</i>	-	-	<i>çadır</i>
5 Farsça <i>jāma-dān</i>	-	-	<i>çemodan</i>
6 Farsça <i>shakar ~ shakkar</i>	<i>çigir</i>	<i>çigir</i>	<i>çigir</i>
7 Farsça <i>dārū</i>	<i>tar(y)</i>	<i>dary</i>	<i>darı</i>
8 Farsça <i>daftar</i>	<i>dāptār</i>	-	<i>depter</i>
9 Farsça <i>tā'us</i>	-	-	<i>doos: aldın-doos (togus)</i>
10 Farsça <i>tūti</i>	-	-	<i>doydu</i>
11 Farsça <i>dūr-bīn</i>	-	-	<i>durand</i>
12 Farsça <i>khwush ~ khwash</i>	<i>kās</i>	<i>kās</i>	<i>kaas</i>
13 Farsça <i>khāj</i>	-	-	<i>kas</i>
14 Farsça <i>zindān</i>	-	-	<i>kindan</i>
15 Farsça <i>khwāja</i>	-	-	<i>kojay</i>
16 Farsça <i>khud-āy</i>	<i>kudaj</i>	<i>kudaj</i>	<i>kuday</i>
17 Farsça <i>urmuz, urmuzd</i>	-	-	<i>kurbustu</i>
18 Farsça <i>gūgird</i>	<i>kūgūr</i>	<i>kūgūr</i>	<i>kūgūr</i>
19 Farsça <i>māsha</i>	-	-	<i>maji</i>
20 Farsça <i>marsh</i>	-	-	<i>margaa</i>
21 Farsça <i>bedā</i>	-	-	<i>mede ~ me'de</i>
22 Farsça <i>farzīn</i>	-	-	<i>merze</i>
23 Farsça <i>takhta</i>	<i>taxta</i>	<i>taxta</i>	<i>tahta</i>
24 Farsça <i>dirakht</i>	-	-	<i>terek</i>

Yukarıdaki listede tespit edilen Tuva Türkçesindeki Farsça alıntılar, bu alıntıların doğrudan alıntı olup olmadığı veya hangi aracı diller vasıtasıyla alıntılındığı açıklanmaya muhtaç olduğu için çalışmamızda tek tek tahlil edilmiştir:

1.1. *bazaar* [bazaap] “pazar”: Farsça *bāzār* “A market; a market-day; a bargain; usage,

7 Burada kısaltması verilen çalışmaların tam künyesi yazının sonunda *kaynakça* kısmında sunulmuştur.

8 Listede, *Stachowski* ve *Pomorska* başlığıyla ilgili sütunda, onların kaydettiği (transkripsiyonla) Tuva Türkçesindeki Farsça alıntı sözcükler; tarafımızdan kaydedilen sözcükler ise *Arçın* sütununda gösterilmiştir.

currency; beauty, splendour; (for the preceding) bring back” (St., 144) >> Tuva Türkçesi *bazaar* “pazar” (TuvRS, 84), (TSTY-I, 200).

Sibirya Türk lehçeleri ve ağızlarında bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *bazar* “pazar” (ATs., 37) ~ *pazar* “market, pazar, fuar” (RSl.-IV, 1193), Altay Türkçesinin Teleüt ve Çalkandu (Lebed) ağızlarında *pazar* “market, pazar, fuar” (RSl.-IV, 1193-1194); Hakas Türkçesi *bazar* “pazar” (HTs., 39), Şor Türkçesi *pazar* “market, pazar, fuar” (RSl.-IV, 1193-1194); Yakut Türkçesi *bahaar* “pazar, market” (STBT, 250).

ESRY-I’de *bazar* sözcüğü “1. hayır etkinliği, hayır satışı; 2. pazar, fuar” anlamlarında kayıtlıdır. Yine aynı kaynak, Farsça kökenli (*bāzār*) bu sözcüğün birinci anlamının Fransızca aracılığıyla Rusçaya alıntılandığını, ikinci anlamının ise Türk lehçeleri aracılığıyla Rusçaya girdiğini belirtmektedir. Ek olarak *bazar* sözcüğünün “pazar, fuar” anlamıyla Eski Rusçada (*bazar*’) 1499 tarihinden itibaren görüldüğü de not edilmiştir (ESRY-I, 105-106). ESRY-I’de de belirtildiği üzere Türk lehçeleri aracılığıyla Rusçaya giren bu sözcük muhtemelen aynı yolla Tuva Türkçesine de geçmiştir.

1.2. boja [бoжa] “(içki yaptıktan sonra kalan *hojtpak* “sütün ekşitilmesi ile yapılan içecek” tortusu), süt votkasının damıtılmasından sonra kalan ekşi süt”: Farsça *boza* “A beverage made from rice, millet or barley; beer” (St., 206) >> Tuva Türkçesi *boja* “arpa posası (içki yaptıktan sonra kalan *hojtpak* “sütün ekşitilmesi ile yapılan içecek” tortusu), süt votkasının damıtılmasından sonra kalan ekşi süt” (ESTY-I, 238-239), (TSTY-I, 271).

Sibirya Türk lehçeleri ve ağızlarında bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *bozo* ~ *boco* “bir tür ev birası” (ATs., 41, 43); Hakas Türkçesi *poca* “1. (bira yapımında kullanılan) arpa posası; 2. patates ve hububat posası; ayrıntı işledikten sonra kalan tortu” (HTs., 381) ~ *poza II* “arpa posası, patates veya tahıl posası” (HTs., 389); Sibirya Baraba Tatar ağızında *poza* “arpa içeceği” (RSl.-IV, 1293).

ESMY’de *boju* (←**boja*) maddesinde bu sözcüğün Halhaca ve Kalmukçada *boz*, Buryatçada *bozo* “bira yapımında kullanılan arpa posası” biçiminde görüldüğü belgelenmiştir. Bununla birlikte Türk lehçelerindeki biçimlerle karşılaştırılmasına atıfta bulunulmuş ve Kırgız Türkçesi *boza* ~ *buz* “içecek” biçimi örnek verilmiştir (ESMY-I, 96).

Kanaatimize göre bu sözcük, Farsça bir alıntıdır. Farsça alıntı bu sözcük, Moğol dilleri aracılığıyla Tuva Türkçesine geçmiştir.

Ayrıca bk. (ESTYa-II, 173-175), (VEWT, 82), (TMEN-II, § 788).

1.3. bolat [бoлaт] “çelik”: Farsça *pūlād* “The finest Damascus steel (...); steel generally, a sword” (St., 260) >> Tuva Türkçesi *bolat* “çelik” (ESTY-I, 241), (TSTY-I, 275), (TW, 97).

ESMY’de *bolud* (< **bolad* < Farsça *pūlād* “çelik”) maddesinde bu sözcüğün Halhaca ve Kalmukça *bold*, Buryatçada *bulad* “çelik” biçiminde görüldüğü belgelenmiştir (ESMY-I, 98).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *bolot* (< Moğolca)

“çelik” (ATs., 42); Hakas Türkçesi *molat* (< Farsça *pûlad*) “çelik” (HTs., 305); Yakut Türkçesi *bolot* “kılıç (Eski Yakutların kısa saplı, iki ucu keskin, kavisli kılıcı)” (STBT-II 379).

Ayrıca bk. (VEWT, 387).

1.4. çadır [чадыр] “çadır, kulübe, ağaçlarla kurulan çadır”: Farsça *châddar* “A tent, pavilion; a mantle, scarf; a veil; a sheet; a shroud, winding-sheet; a table-cloth” (St., 383) >> Tuva Türkçesi *çadır* “çadır, kulübe, ağaçlarla kurulan çadır” (TW, 105), (TuvRS, 508).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *çadır* “çadır” (ATs., 69), Altay Türkçesinin Teleüt ağzında *çadır* (I) “çadır” (TAS, 11).

Clauson *çâtır* (I) sözcüğünün Sanskritçe *chattra* “a (royal) umbrella”ya kadar gittiğini vurgulamıştır (ED, 403b). Aynı şekilde Ölmez de Clauson ve Doerfer’in çalışmalarına gönderme yaparak, Eski Türkçedeki *çâtır* biçiminin Sanskritçe *chattra*’dan geldiğini belirtmiştir. Ölmez, ayrıca bu sözcüğün Tuva Türkçesinde yakın döneme ait bir alıntı olduğunu düşünmekte ve aksi takdirde **şadır* biçiminin olması gerektiğini belirtmektedir (TW, 105).

Farsça alıntı olan bu sözcüğün hangi aracı dil vasıtasıyla Tuva Türkçesine geçtiği konusu şimdilik belirsizdir.

Ayrıca bk. (TMEN-III, § 1042).

1.5. çemodan [чемодан] “bavul”: Farsça *jāma-dān* “A portmanteau; a chest of drawers, clothes-press, wardrobe” (St., 352), *cāmedān* (F IV, 332), (TW 115) > Tatar Türkçesi *çamadan* > Rusça *çemodan* >> Tuva Türkçesi *çemodan* “bavul” (TW, 115).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *çamadan* “çanta” (ARs., 790); Hakas Türkçesi *çemodan* “bavul, çanta, valiz” (HTs., 89).

Rusçaya, Tatar Türkçesi *çamadan* (Kırım Tatar Türkçesi *çumadan*) aracılığıyla Farsçadan girmiştir: *cāma-dān* < *cāme* “elbise, giysi” + *dān* “depolama” (ESRY-IV, 332). Rusçaya alıntılanan bu sözcük, daha sonra Rusça aracılığıyla da Tuva Türkçesine girmiştir.

1.6. çigir [чигир] “şeker”: Farsça *shakar* ~ *shakkar* “sugar (...)” (St., 752) >> Tuva Türkçesi *çigir* “şeker” (TW, 120).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *çikir* “şeker” (ATs. 75); Hakas Türkçesi *sahar* (< Rusça) “şeker” (HTs., 305); Tofa Türkçesi *saaqır* ~ *saqır* “şeker” (TofRS, 59); Yakut Türkçesi *saaxar* “1. şeker; 2. esas olarak karbonhidrat grubundan bazı organik bileşiklerin adı” (STBUT-VIII 105).

ESMY’de *çiker* (Persçe *şakar* ← İranca *sukara*) maddesinde bu sözcüğün Halhaca *çihir* Kalmukça *şikr*, Buryatçada *şehar* “şeker” biçiminde görüldüğü belgelenmiştir (ESMY-I, 143). Ayrıca Moğolcada bu sözcük *siker* biçiminde de mevcuttur (ESMY-III, 112).

Ek olarak, bu sözcüğün Tuva Türkçesindeki *çigirzig* “şekerli, tatlı” biçiminde bir türevi vardır (TuvRS, 532).

Ayrıca bk. (VEWT, 444).

1.7. *darı* [дары] “barut”: Farsça *dārū* “A medicine, drug; remedy; oxymel, a preparation of vinegar and honey; spirituous liquors; gunpowder; an inferior order of priests (amongst the fire-worshippers)” (St., 497) >> Tuva Türkçesi *darı* (ESTY-II, 101-102), *darı* “barut, kara barut” (TuvRS, 149).

Bu sözcük diğer Sibiry Türk lehçelerinde şu şekillerde görünmektedir: Altay Türkçesi *ok-tarı* “barut” (ATs., 164); Hakas Türkçesi *tar* I (< Farsça *darū*) “barut” (Hts., 491); Tofa Türkçesi *darı* “barut” (TofRS, 21). Ayrıca diğer Türk lehçelerinde *daru* “ilaç, deva” (DTS, 159), Kırgız Türkçesi *darı* I “1. ilaç 2. çare, tedavi yolu, deva 3. şifalı”, *darı* II “barut” (KırTS-I, 787), Türkmen Türkçesi *deri* “barut” (ESTY-II, 102).

ESTY’de genellikle Türk lehçelerinde “barut; ilaç, çare (iksir) (toz hâlinde mi?)” anlamlarıyla görülen ve *darı*, *deri* (nadir) varyantlarıyla karşımıza çıkan sözcüğün oldukça yaygın olduğuna dikkat çekilmektedir. Ayrıca, aynı kaynaktan bu sözcüğün Moğol dillerindeki eş değerlerine yer verilmiştir: Yazılı Moğolca (Klasik), Oyratça *darı*, Moğolca (Halhaca) *dar*’, Buryatça *darı*, Kalmukça *der* (ESTY-II, 101-102).

ESTY’nin yazarları bu sözcüğün, Türk lehçelerinin çoğunda (anıtlarda da aynı şekilde) Farsçadan (< Farsça *dārū* “toz, ilaç”) alıntılanmış olarak gösterildiğini, ancak görünüşe göre bunun tamamen doğru olmadığını belirtirler. Bununla ilgili olarak, Türkmen Türkçesi *deri* biçiminin Yazılı-Moğolca *darı*’ye kadar geri gidebileceğini, buna karşılık Moğolca *barut* anlamındaki sözcüğün de aynı zamanda, şüphe uyandıran kökene göre Farsça olarak kabul edildiğini not düşerler. ESTY’e göre Farsçadan Moğolcaya doğrudan alıntılanma durumunda, Eski Türkçede olduğu gibi, *darı*’nin değil de *daru* tipinin görünmesi beklenirdi. [Örnek olarak şunlar verilmiştir: Uygur Türkçesi *daru* “ilaç, çare (iksir)”, Tatar Türkçesi *daru* aynı şekilde (önce *darı* “barut”)] Ayrıca, Moğolcada “ilaç (toz)” anlamında bir sözcük eksiktir. Bundan başka ESTY’de R. G. Ahmetyanov tarafından ileri sürülen Farsça-Tacikçedeki *daru-i töfek* “barut” (*harfiyen* “silah için ilaç”) ifadesinin Türk lehçelerinde kısaltılarak Tatar Türkçesi *darı* ‘barut’ (ve bazı eşdeğerleri) biçimine dönüştüğü görüşüne yer verilmiştir. Ayrıca, semantik bir paralel olarak da daha önce barut olarak adlandırılan Rusça *zel*’e “ilaç” örnek gösterilmiştir (ESTY-II, 102).

ESTY’de son olarak *darı*’nin (ve diğerlerinin) Türk lehçelerinin aracılığıyla alıntılanmasının ve doğrudan alıntılanma tipi Türk *darı* formlarıyla (-i ile -ı arasında doğal bir ikame ile) ilişkilendirilmesinin de muhtemel olduğu belirtilmiştir (ESTY-II, 102).

Rassadin’e göre ise Tuva ve Tofa Türkçesindeki *darı* biçimi muhtemelen Moğolcadandır.⁹

ESMY’de *darı* maddesinde sözcüğün Farsça *darı*’den geldiği belirtilmiş ve Halhacada

9 V. İ. Rassadin, *Fonetika i leksika Tofalarskogo yazıka* (Ulan-Ude, 1971), 170.

dar', Buryatçada *dari*, Kalmukçada *dər* biçiminde görüldüğü kaydedilmiştir (ESMY-I, 173).

Bize göre, ESTY'de vurgulanan sözcüğün kökeni ile ilgili görüş tamamen yersizdir, çünkü bu sözcük hem “barut” hem de “ilaç” anlamlarıyla Farsçada tanıklanmıştır. Ayrıca, Moğolcada sözcüğün her iki anlamda yer almaması da bir eksiklik değildir, birçok Türk lehçesinde de durum bu şekildedir. Mesela, Türkiye Türkçesi *daru* “ilaç” (< Farsça *dārū*) (TETTL, 565), Kırgız Türkçesi *darı* “içilecek ilaç”.¹⁰

Kanaatimize göre bu sözcük, Farsça bir alıntıdır. Farsça alıntı bu sözcük, ESMY'de de vurgulandığı gibi Moğolca aracılığıyla Tuva veya Tofa Türkçesine geçmiştir.

Ayrıca, TuvRS'de bu sözcüğün Tuva Türkçesindeki türevleri şu şekilde verilmiştir: *darızıg* “barut”, *darızur* “barut gibi kokmak” (TuvRS, 149).

1.8. *depter* [дептер] “ofis defteri (büro kitabı); not defteri, üyelik kartı”; eskimiş “kitap”: Farsça *daftar* “A book, record, register, journal; a roll, list, catalogue, inventory, account-book, index; a bundle of papers or written documents tied together in a cloth” (St., 528) >> Tuva Türkçesi *depter* “ofis defteri (büro kitabı); not defteri, üyelik kartı”; eskimiş “kitap” (ESTY-II, 138).

Sözcük Moğolcada *debter* (Farsça *daftar*, Yunanca ?) biçiminde işaretlenmiş ve kökeninin Yunanca olduğu soru işaretli bir şekilde bırakılarak Farsça olarak kabul edilmiştir. Bu sözcüğün Moğol dillerindeki görünümü şöyledir: Halhaca *dəvtər*, Buryatça *dəbtər* “defter, not defteri (bloknöt), kitap, bröşür”; Kalmukça *degr* “kitap”; Dagurca *dəbtələn* (*dəbtəl*) “kitap, ders kitabı” (ESMY-I, 178).

MTs.'de *debter* maddesinde “kitap, cilt; yazı defteri, not defteri, defter” anlamlarıyla sözcük tanımlanmış ve kökeni noktasında “Tibetçe *deb+ther*, Farsça ve Grekçe'den” geldiği yönünde not düşülmüştür. Ayrıca, aynı kaynaktan *debterçi* “arşivci, derlemeci”, *debterle-* “kitap ciltlemek, kitaba cilt geçirmek”, *debterlegül-* “*debterle*-nin ettirgen biçimi” türevlerine de yer verilmiştir (MTs., 311-312).

Moğolcada görülen türemiş bu biçimlerin benzerlerine Tuva Türkçesinde de rastlanmaktadır: *depterjigeş* “kitapçık”, *depterlet-* “ciltlemek, kitaba sayfaları dikmek”; *depterlekçi* “ciltçi (dikici)”, *depterlettin-* “sayfaları bir kitaba (/kitabın cildine) dikmek” *depterleeskin* “dikiş” (TuvRS, 158). Bu noktada, ESMY'de bu sözcüğün fiilleşmiş biçimi olan *depterle-* ve isim biçimi *depterlekçi*'nin de benzer bir şekilde Mongolizm (Klasik Moğolca *debterle-* “defter yapmak, defter dikmek”, Moğolca *dəvtərləx* “bir defter içine dikiş dikmek, ciltlemek”, *dəvtərləçi* “ciltçi (dikici)”) izlerini taşıdığı, ama yeni biçimlerin de olduğu belirtilmektedir (ESTY-II, 138).

10 Cüneyt Akın, Kırgız Türkçesindeki alıntı kelimelerde görülen ses değişmelerini incelediği doktora çalışmasında *darı* sözcüğünün Kırgız Türkçesinde “içilecek ilaç” anlamında kullanıldığını işaretlemiştir. (Cüneyt Akın, *Hüseyn Karasayev'in “Kamus Nama” Adlı Eseri ve Çağdaş Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerde Görülen Ses Değişmeleri* (Doktora tezi, Ege Üniversitesi 2011), 560.

Tuva Türkçesi *depter*'in muhtemelen kaynağı doğrudan Moğol dilleridir. M. Räsänen, bu sözcüğün Tuva Türkçesine giriş şeklini şöyle düşünmektedir: Farsça *daftar* (> Uygur Türkçesi *täptär* “kitap” > Moğolca *debter* (KW) > Tuva Türkçesi *däptär*) (VEWT, 135).

Son olarak sözcüğün kökeninin Yunanca *diphthéra* “a prepared hide, leather; esp. as writing-material...”ya (GEL, 361) dayandığını, ancak, Yunanca bu sözcüğün anlam olarak daha sınırlı olduğunu ifade etmeliyiz. Öyle ki, bu sözcük Yunancadan Arapçaya *daftar* “booklet; notebook, copybook; daybook, journal; ledger (*com.*); roster, register, official register”¹¹ ve Farsçaya da *daftar* “A book, record, register, journal; a roll, list, catalogue, inventory, account-book, index; a bundle of papers or written documents tied together in a cloth” (St., 528) biçiminde geçmiş ve sözcüğün anlamı görüldüğü gibi genişlemiştir. Ayrıca, defterin malzemesi Arapça ve Farsçada artık deri değil, kâğıttır. Sonuç olarak Arapça-Farsça biçim (?) Türkçe aracılığıyla (Räsänen’e göre Uygur Türkçesi (VEWT, 135)) Moğolcaya girmiş, daha sonra da Tuva Türkçesi Moğolcadan bu sözcüğü alıntılanmış olmalıdır.

1.9. doos: *aldın-doos (togus)* [доос: алдын-доос (тогус)] “tavus kuşu”: Farsça *tā’us* “A peacock; a handsome man; silver; ground verdant with vegetation; name of a man” (St., 807) >> Tuva Türkçesi *doos: aldın-doos (togus)* “tavus kuşu”, *doos ~ toos* “tavus kuşu (nadiren kullanılır)” (ESTY-II, 201).

ESTY’de Tuva Türkçesindeki *doos* sözcüğünün birleşik yapılı biçiminin ve *doos, toos* sözcüklerinin birçok Türk dilinde *tavus, tavis, tovis ~ tovuz* vb. biçimlerine karşılık geldiği belirtilmektedir (ESTY-II, 201).

M. Räsänen, bu sözcüğü, Türkçenin birçok lehçesinde işaretlemiştir. Bununla birlikte, **tavus* sözcüğünün Türkçeye, Farsça-Arapça *tā’ūs* aracılığıyla girdiğini, sözcüğün kökeninin Yunanca olduğu bilgisini vermektedir (VEWT, 467).

doos sözcüğünün, Moğolcanın çeşitli dönemlerindeki görünüşleri şu şekildedir: Eski Yazılı Moğolca *taγus* “tavus kuşu” (< Türkçe *tawus ~ tavis* < Farsça *taus* < Aramice *ṭawus*) > Yeni Yazılı Moğolca (Klasik) *toγus*, Moğolca (Halhaca) *togos*, Doğu Moğolcası *togos*.¹² Moğolca veriler, ESTY’de B. Ya. Vladimirtsov’un görüşlerine yer verilerek izah edilmiştir. Vladimirtsov’a göre Moğolca *togos* “tavus kuşu” adında sözcüğün asli biçimindeki *a* ünlüsü yerine *o* ünlüsünün görüldüğü belirtilmiştir (ESTY-II, 201).

Kanaatimizce bu alıntı sözcük, Tuva Türkçesine Moğol dillerinden girmiştir. ESTY’de de kaydedilen *doos, togus* biçimleri Moğolcada karşılaşılan biçimlerdir. Bu sebeple sözcüğün Tuva Türkçesine geçişi Moğolca aracılığıyla gerçekleşmiştir.

1.10. doγdu [дойду] “parağan”: Farsça *ḫūṭi* “A parrot” (St., 821) >> Tuva Türkçesi *doγdu* “parağan” (ESTY-II, 179-180).

11 H. Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic*. ed. J. Milton Cowan, Third Edition (New York, 1976), 285.

12 B. Ya. Vladimirtsov, *Sravnitel’ naya grammatika Mongol’skogo pis’mennogo yazıka i Halhaskogo nareçiya: vvedeniye i fonetika* (Leningrad, 1929), 147.

ESMY’de TOTI [Farsça ?] madde başında; Halhaca, Kalmukça *tot*’, Buryatça *toti* “papağan” biçimleri verilmiştir (ESMY-III, 175).

RSI.’de şu biçimler kaydedilmiştir: Tarançı ağız *totī*, Kırgız Türkçesi *totu*, Altay Türkçesinin Teleüt ağızında *totti*, *tōdi* “papağan” (RSI.-III, 1205, 1206).

ATs.’de *toodu* biçimi “tavus kuşu” anlamıyla kaydedilmiştir (ATs., 181).

VEWT’de **tōtī*, **tūtī* maddesinde çeşitli Türk lehçelerindeki bu sözcüğün görünümleri sunulmuş ve köken bilgisi olarak da Farsça *tūtī*’den geldiği gösterilmiştir. Ayrıca bu sözcük için G. Doerfer’in tasarımına da yer verilmiştir: *tōti* (VEWT, 491).

Bertagayev’in “Farsça *toti*’nin Türkçe yoluyla Moğol dillerine nüfuz ettiği yönündeki” görüşü ESMY’de not edilmiştir (ESTY-II, 179-180).

Biz, ESYM’de de ileri sürüldüğü gibi Tuva Türkçesindeki *doydu* sözcüğünün Moğolca aracılığıyla girdiğini düşünmekteyiz. ESYM’ye göre birçok benzer durumda olduğu gibi -y-, Moğolca sözcükteki -i-’nin yansımasıdır. Ayrıca, Räsänen’in sözlüğünde Tuva Türkçesi *doydu*’nun prototip olarak alındığı ve bu prototipin de Yazılı Moğolca *toti* (VEWT, 491) biçimine gittiği yanlış bir şekilde sunulmuştur (ESTY-II, 179-180).

1.11. *duran* [дуран] “dürbün; küçük dürbün”: Farsça *dūr-bīn* “One who sees at a distance; far-sighted; a telescope; provident, penetrating, perspicuous, ingenious, intelligent, judicious” (St., 543) >> Tuva Türkçesi *duran* “dürbün; küçük dürbün” (TuvRS, 184), (TTS, 36).

Bayarma Khabtagaeva, Tuva Türkçesi *duran* “binoculars” sözcüğünün Farsça kökenli olduğunu ve söz konusu Farsça sözcüğün belki (?) Türkçenin aracılığıyla Moğol dillerine geçtiğini düşünmektedir: Tuva Türkçesi *duran* “binoculars” ← Moğol dilleri **duraŋ*: LM (Edebî Moğolca) *durang* ~ *durung* “teleskop, dürbün”, Halhaca *duraŋ*, Buryatça *duram*, Oyratça *durāŋ* ~ *durā* ← ? Türkçe ← Farsça.¹³

1.12. *kaas* [каас] “zarif, şık”: Farsça *khwush* ~ *khwash* “good, sweet, excellent, beautiful (...); healthy (...); happy (...)” (St., 485) >> Tuva Türkçesi *kaas* “zarif, şık” (TW, 186), *kaas* “zarif, süslü, yumuşak” (TuvRS, 213), *kaas I* “güzel, zarif, yumuşak, parlak dekore edilmiş” (ESTY-III, 21-23).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Hakas Türkçesi *hoos* “1. resim; 2. desen, nakış; 3. görünüş, manzara; 4. güzel” (HTs., 185); Şor Türkçesi *kaas* “resim; nakış; desen” (ŞS, 38). Ayrıca, RSI.’de *kōs* biçimi “1. güzel, belirgin; 2. gösterişli; 3. güzellik” anlamlarında Altay Türkçesinin ağızlarında (Teleüt ve Çalkandu (Lebed) ağızlarında) ve Hakas Türkçesinin ağızlarında (Sagay ve Koybal) kaydedilmiştir (RSI.-II, 621).

M. Räsänen bu sözcüğün Farsçadan alıntılanmış olduğunu düşünür: Orta Farsça *χ’ašš* > Yeni Farsça *χōš*, *χūš* (> Türkçe *χoş*, *hūš*) (VEWT, 295).

13 Bayarma Khabtagaeva, *Mongolic Elements in Tuvan* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009), 59.

M. Pomorska makalesinde Çulumcadaki *kōs*, *kugas* ~ *kuvas*, *kuas* biçimlerini Persçe (erken) $\chi^w a\check{s}$, $\chi^w u\check{s}$ = Per. $\chi o\check{s}$ 'a bağlamaktadır.¹⁴

Ölmez, Tuva Türkçesi *kaas*'ın etimolojisi hakkında bir şey söylemez, sadece *koya* maddesine gönderme yapar (TW, 186).

Farsça alıntı olan bu sözcüğün hangi aracı dil vasıtasıyla Tuva Türkçesine geçtiği konusu şimdilik belirsizdir.

Bk. (Pomorska, *agm.*, 299-308), (ESTY-III, 21-23).

1.13. *kas* [кac] “haç”: Farsça *khāj* “the cross; the soft part of the ear” (St., 437) >> Tuva Türkçesi *kas* “haç” (özellikle geleneksel Tuva süslemelerinin bir parçası olan yaygın geometrik desen türlerinden biri) (ESTY-III, 119).

ESTY’de, ilk olarak Tuva Türkçesi *kas* (veya *demdek*) “haç” için muhtemelen Mongolizm olduğu not edilmiştir. Bununla ilgili olarak da Klasik Moğolca *qas*, Moğolca *xas*, *xas tamga*, Buryatça *tamga* “haç” biçimleri örnek olarak verilmiştir. İkinci olarak da ESTY’de, Türk lehçeleri vasıtasıyla (?) Farsçadan alıntılanmış olabileceği ve Türkçe de dâhil olmak üzere *haç* anlamındaki Türkiye Türkçesi *haç*, Türkmen Türkçesi *xaç*, Tatar Türkçesi *kaç* ~ *xaç* vb. karşılaştırılabileceği kaydedilmiştir (ESTY-III, 119-120).

Ayrıca, ESTY’deki dikkat çekici bilgi ise sözcüğün Moğolcadaki *qas* ~ *xas* biçimlerinin Kıpçak Türkçesi varyantların etkisinden kaynaklandığı noktasındadır (Bk. *xaş* “(aksesuardaki, takıdaki). haç”, Nogay Türkçesi *kaş* “haç, çapraz”) -ş’nin Moğolca sözcüklerin sonu için karakteristik olmadığı ve -s ile değiştirildiği not edilmiştir. Özellikle bununla ilgili verilen diğer örnekler şunlardır: *ulus*, *çimis* vb. (ESTY-III, 119).

Bunların dışında, MTs.’de *has* sözcüğü “gamalı haç, iyi şansın simgesi” anlamında belgelenmiştir (MTs., 1113).

1.14. *kindan* [киндан] “zindan”: Farsça *zindān* “A prison, jail; pound, pin-fold” (St., 625) >> Tuva Türkçesi *kindan* “zindan, hapisane, cezaevi” (ESTY-III, 156-157).

MTs.’de *gindan* “hapisane, cezaevi, zindan” biçiminde belgelenmiştir (MTs., 483).

Bayarma Khabtagaeva, Tuva Türkçesi *kindan* “prison, jail” sözcüğünü Farsçadan Türkçeye, Türkçeden de Moğol dillerine girdiğini düşünmektedir: Tuva Türkçesi *kindan* “prison, jail” ← Moğol dilleri **gindan*: LM¹⁵ *gindan*, Halhaca *gyandan*, Oyratça *gindin* ← Türkçe ← Farsça.¹⁶

Tuva Türkçesindeki Mongolizm örneklerinden biridir. ESTY’de de belirtildiği gibi Tuva Türkçesi *kindan*, her durumda, ilk hecedeki “ön-kırılma”nın korunmasının kanıtlandığı gibi Yazılı (Klasik) Moğolca kaynaklardan alıntılanmıştır (ESTY-III, 156-157). Sadece ön seste *g*->*k*-değişikliği olmuş, ilk hecede kalınlık incelik uyumu gerçekleşmemiştir.

Bk. (VEWT, 532).

14 Pomorska, “Notes on Persian loan words in the Chulym Turkic dialects”, 301.

15 Bu kısaltmanın açılımı şöyledir: LM = O. M. Kovalevskiy, *Mongol ško-russko-francuzskiy slovar’ I-III*, (Kazan 1844-1849). (Bu kaynak görülmedi.)

16 Khabtagaeva, *Mongolic Elements in Tuvan*, 87.

1.15. *kojay* [кожай] “efendi, beyefendi; zengin”: Farsça *khwāja* “A man of distinction; a rich merchant; a doctor, professor, teacher, preceptor, school-master; a pedant; a venerable old man; lord, master, owner; honorific title of a wazir or other great dignitary; a eunuch; the master of a family; a bird’s comb; heart, soul” (St., 479) >> Tuva Türkçesi *kojay* “efendi, beyefendi; zengin” (ESTY-III, 173-174).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *kocayım* “1. tüccar, tacir 2. kokarca” (ATs., 114), Hakas Türkçesi *hocayın* (< Rusça *hozyain*) “1. sahip; 2. büyük çiftlik sahibi, ağa; 3. tüccar” (HTs., 179).

Bu biçimler, Rusça *hozyain* “sahip; patron; mal sahibi; ev sahibi; aile reisi; efendi” (RSS, 977) sözcüğü ile ilişkilidir ve Rusçadan alıntı bir sözcüktür. Rusçadaki bu sözcüğün kökü ise Farsça *khwāja* sözcüğüne dayanmaktadır. Birçok Türk lehçesinde bu kökten sözcük bulunmaktadır.

İESSR.’de *hozyain* biçiminin Rusçada 17. yüzyılın başlarından itibaren görüldüğü, *hozya* biçiminin ise 15. yüzyılda tanıklandığı ve sözcüğün kökünün Farsça *hadje* “efendi; sahip; şef” olduğu belirtilmektedir (İESSR.-II, 346). Bu sözcük; Farsçadan Rusçaya alıntılanmış, daha sonra da Rusça aracılığıyla Türk lehçelerine girmiş olmalıdır. Ancak bu hususta Tuva Türkçesi bu sözcüğü doğrudan Rusçadan alıntılanmamış olmalıdır. Büyük ihtimalle ESTY’de de dikkat çekildiği üzere Tuva Türkçesine (**kojay+ım*) Altay Türkçesindeki (*kod’oyım*) biçim alıntılanmıştır. Ayrıca, ESTY’de **kojay+ım* biçiminin analizi, **kojay* tabanı (temeli) üzerine birinci teklik kişi iyelik eki ile teşekkül etmiş olabileceği yönünde gösterilmiştir (ESTY-III, 173-174).

1.16. *kuday* [кудай] “gökyüzü”: Farsça *khud-āy* “(self-existent), God” (St., 449) >> Tuva Türkçesi *kuday* “gökyüzü”(TW, 209), *kuday* “üst dünya, göksel (gökle ilgili)/ilahi” (ESTY-III, 259-260).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *kuday* (< İranca) “1. Tanrı, ilâh. 2. *mit*. Şaman inancında gökyüzünde yaşayan ve ilâh olmayan ruhlar” (ATs., 124); Hakas Türkçesi *huday* (Farsça *hudâ*) “1. Tanrı, Allah” (HTs., 193); Şor Türkçesi *kuday* “Tanrı, Allah, Huda” (ŞS, 57); Teleütçe *kuday* “Tanrı, Huda, Allah” (TAS, 66).

M. Räsänen bu sözcüğün Farsçadan alıntılanmış olduğunu düşünür: Persçe *hudāy* (VEWT, 162).

Tuva Türkçesinde ayrıca *kuday-deer* “gökyüzü, cennet” biçimi de mevcuttur.

Farsça kökenli *kuday* sözcüğünün Tuva Türkçesine alıntılanmasında Moğol dillerinin veya Rusçanın aracılığı hususu belirgin değildir. Doğrudan Farsçadan bu sözcüğün Tuva Türkçesine alıntılanması da ihtimal dâhilinde değildir. Bu yönden gayet dikkat çekicidir. Aracı dilin hangisi olduğu ise şimdilik belirsizdir.

Bk. (ESTY-III, 260), (VEWT, 162).

1.17. *kurbustu* [күрбүстү] “kurbustu (gök tanrısı); gök, gökyüzü”: Farsça *urmuz*, *urmuзд* (Zerdüştlükteki *Ahuramazda*) (St., 39); Soğdca *xormuzda* (TW, 210) > Eski Türkçe *hormuzda*, Moğolca *qurmusta* (~ Farsça *Ahuramazda*) (TW, 210) >> Tuva Türkçesi *kurbustu*

“kurbustu (gök tanrısı); gök, gökyüzü” (TW, 210); *kurbustu* “*kurbustu* (Gökyüzü tanrısı); gökyüzü; ilahi, üst dünya” (ESTY-III, 311).

M. Ölmez, çalışmasında *kurbustu* sözcüğü için Moğolcada *ķurmusta* (~ Farsça *Ahuramazda*) ve Eski Türkçede *hormuzda* biçimlerinde tanıklandığını kaydetmiştir. Ayrıca, sözcüğün Soğdca *xormuzda*’dan geldiğini belirtmiştir. Sözcüğün Soğdca kaydı noktasında da A. Gabain’in çalışmasına gönderimde bulunmuştur (TW, 210).

1.18. *kügür* [күгүр] “kükürt (yanıcı)”: Farsça *gūgird* “sulphur, brimstone” (St., 1105) >> Tuva Türkçesi *kügür* “kükürt (yanıcı)” (ESTY-III, 333-334), *kügür* “kükürt (kimyevî element)” (TSTY-II, 246-247).

Sibiryaya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *kükür* (< Moğolca) “sıcak kükürt” (ATs., 128); Hakas Türkçesi *kükür* “1. kükürt; 2. kibrit” (HTs., 279); Şor Türkçesi *kügürt* “kükürt” (ŞS, 59); Tofa Türkçesi *küker* “kükürt (yanıcı)”¹⁷

ESMY’de *kürür* (İranca ?)¹⁸ maddesinde bu sözcüğün Halhaca ve Buryatçada *xüxär* [хүхэр]; Kalmukçada *kükür* [күкүр] “(kimya) kükürt” biçiminde görüldüğü belgelenmiştir (ESMY-II, 147).

ESTY’de de vurgulandığı gibi Sibiryaya Türk lehçelerinde Şor Türkçesi biçim hariç (*kügürt*) son seste -t ünsüzü bulunmamaktadır, bunun nedenin de sözcüğün Moğolca aracılığıyla alıntılanmasıdır (ESTY-III, 333-334). Çünkü Moğolca biçimlere bakıldığında son seste -t ünsüzü bulunmamaktadır.

M. Räsänen de bu sözcüğün Farsçadan alıntılanmış olduğunu düşünür: Persçe *gūgird* (VEWT, 307).

1.19. *majı* [мажы] “tetikleyici, elektrik düğmesi”: Farsça *māsha* “Tongs, smiths’ forceps; pincers; a weaver’s brush; a spade; a small weight; a twelfth of a *tülcha*, weighing 2 1/2 mişqāl; that part of a match-lock which holds the match” (St., 1141) >> Tuva Türkçesi *majı* “tetikleyici, elektrik düğmesi” (ESTY-IV, 41).

ESTY’de bu sözcük için Farsça alıntı olabileceği yönündeki görüşler sıralandıktan sonra aynı zamanda ТРҮЕІ’den¹⁹ aktarılan bir görüş paylaşılmıştır. Buna göre *mə:şe* “maşa” ile Başkurt Türkçesinin ağızlarındaki *məşə* “baş / kafa”, Türkmen Türkçesinin ağızlarındaki *meşe* “en büyük baş” ve diğer şüpheli görünen (ayrıca bk. *majalık*) sözcükler arasında genetik ilişkinin ihmal edildiği vurgulanmıştır. Ancak Tuva Türkçesi *majı* “tetikleyici” ve *majı*- “yoğurmak / ovmak / kırışmak; masaj yapmak” (bk. *majı*-) örneklerinin belirgin bir anlamsal

17 Rassadin, *Fonetika i leksika Tofalarskogo yazıka*, 204.

18 Sözlükte bu sözcük KÜRÜR [уран. ?] olarak yazılmıştır, madde başları alfabetik sıralamaya göre düzenlendiği için öncesinde [KÜKEGE] ve sonrasında [KÜKÜTÜNE-] sözcükleri arasında bulunmaması gerekmektedir. Bu yüzden sözcüğün yanlış yazıldığını ve doğru biçimin KÜKÜR olması gerektiğini düşünüyoruz. Rassadin de çalışmasında Yazılı Moğolcada *kükür*, Oyratçada *kükür*, Çağdaş Moğolcada *xüxär*, Kalmukçada *kükür* biçimlerini vermiştir. Özellikle hem yazılı hem de çağdaş biçimlerde *kürür* biçiminin olmaması bu sözcüğün yanlış yazıldığını kanıtlar niteliktedir. Bk. (Rassadin, *Fonetika i leksika Tofalarskogo yazıka*, 204).

19 Bu kısaltmanın açılımı şöyledir: E. V. Sevortyan, *Teoriya i praktika etimologičeskih issledovaniy*, Moskva 1988.

özelliği / ortaklığı (birliktelik) olduğu, ama kesin olarak ikincil bir karakter olarak görüldüğü belirtilmiştir (ESTY-IV, 41).

BAMRS'ta *maş* “tetik (av tüfeği fitili / silah fitili)” biçiminde bu sözcük belgelenmiştir (BAMRS-II, 487).

VEWT'de birçok Türk lehçesindeki bu sözcüğün görünüşleri sunulmuş ve köken bilgisi olarak da Farsça *māşa*'dan geldiği gösterilmiştir. Ayrıca bu sözcüğün Kalmukça *maşn* “horoz (tüfekteki)” (KW, 257) biçimine gönderme yapılmıştır. ESTY'de de M. Räsänen'in Tuva Türkçesi ve Altay Türkçesi formlarla ilgili olarak Kalmukça *maşn* varyantını doğrudan Farsçayla ilişkilendirmesi eleştirilmiş ve bunun yanlış olduğu ifade edilmiştir. ESTY'ye göre daha doğrusu, Kalmukça *maş* “tetikleyici” formunun aslında Kalmukça (Oyratça ?) olduğu görüştür ve üstelik bu form, Kırgız Türkçesi *maşa* “tetikleyici, füyne / sigorta (fitilli tabancanın) ile de ilişkilidir. (ESTY-IV, 41).

M. Ölmez, çalışmasında *majı* sözcüğü için (*baş+ı* ?) etimolojisini vermiştir (TW, 214).

Kanaatimize göre bu sözcük, Farsça bir alıntıdır. Farsça alıntı bu sözcük, Moğol dilleri aracılığıyla Tuva Türkçesine geçmiştir.

1.20. *margaa* [mapraa] “pelin (türlerinden biri)”: Farsça *margh* “A species of grass of which animals are exceedingly fond; name of a city (Merv ?) (St., 1216) >> Tuva Türkçesi *margaa* “Pelin (türlerinden biri)”; Alpin çayırları bölgesinde yetişen içi boş gövdeli uzun otlu bitki (A.K. Kalzan); “atkuyruğu” (ESTY-IV, 79-80).

Margaa ayrıca şifalı bitkilerden biri olarak da kabul edilmektedir.

Sibiryaya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *bargaa* ~ *barga* ~ *margaa* “pelin, akpelin, ot, saman, yabanî ot, muzır ot, çalı” (ATs., 34, 133)²⁰, Altay Türkçesinin Tuba ağzında *bargaa* “karaçalı, ot” ve Teleüt ağzında da *parгаа* “uzun otlar, bitkiler” (ESTY-IV, 79); Yakut Türkçesinin ağızlarında *marxa* “küçük çalı” (ESTY-IV, 79).

ESTY'de bu sözcüğün Türk lehçelerindeki olası türeme şekilleri ile ilgili fikirler öne sürülmüştür, ancak bunlar inandırıcı görünmemektedir. Aynı zamanda, bu sözcüğün İran dillerinde çok yakın eşdeğerleri olduğu not düşülmüştür: Soğdca *mryh*, *mry* “soğan”, Yagnnobic (Novosoğdca) *mary* “çimen, en iyi sığır yemi olarak sayılan; bu çimlerden saman”, Avesta *marəya* “soğan”, Persçe *marəya*- vb. (ESTY-IV, 79-80). ESTY'de İran dillerindeki biçimle benzerlik (ortaklık) özelliğinin (karakteri) açık olmadığı, tesadüfi bir benzerlik sonucu olduğu kabul edilir. Ancak her durumda Eski İran dillerinin Sibiryaya Türk lehçeleri üzerindeki dilsel etkisinin de tamamen yok sayılamayacağı belirtilmiştir.

Bize göre sözcük Moğol dillerinde tanıklanamadığı ve ayrıca Rusçada da görülmeyen bir biçim olduğu için doğrudan Farsçadan alıntılanması ihtimal dâhilinde değildir. Bu yönden gayet dikkat çekicidir. Aracı dilin hangisi olduğu ise şimdilik belirsizdir.

20 ESTY-IV'te şöyle bir kayıt vardır: Altay Türkçesi *bargaa* ~ *margaa* (kadına ait sözcük) “çimen, saman” (tam manasıyla “yabanî otlar”), *aştın bargaaızı* (kadına ait sözcük) “saman” (tam manasıyla “mısır gevreği”) (ESTY-IV, 79).

1.21. mede ~ me'de [меде ~ меъде] “yonca”: Farsça *bedā* (SİGTYA L, 127) >> Tuva Türkçesi *mede ~ me'de* “yonca” (ESTY-IV, 89-90).

Tuva Türkçesi *mede (tede)* de dâhil olmak üzere Türkmen Türkçesi *bede* “saman, kuru ot”, Kazak Türkçesi, Karakalpak Türkçesi *bede* “yonca”, Kırgız Türkçesi *bede* “yonca; kaba yonca”, Özbek Türkçesi *beda* biçimleri SİGTYA L’de sunulmuştur (SİGTYA L, 127), (ESTY-IV 89-90). Ayrıca, SİGTYA L’de bu sözcüğün Farsça alıntı olduğu ve Tuva Türkçesindeki biçimin nasıl değişmeden kaldığı notu da düşülmüştür (SİGTYA L, 127).

ESTY’de de bu sözcüğün Farsça *bedā*’dan geliştiği ikna edici bir şekilde Farsçadan alıntı olduğu belirtilmiş ayrıca ilk şeklinin **beda* biçiminde yeniden yapılandırılması yapılmıştır (ESTY-IV, 89-90).

Tabii ki bu sözcüğün doğrudan Farsçadan alıntı olması şaşırtıcıdır gerek Moğol dillerinde gerekse Sibiry Türk lehçelerinde bu sözcüğün mevcut olmaması sözcüğün Farsçadan nasıl alıntulandığı sorusunu akla getirmektedir. Öte yandan ESTY’de de bir İran dili uzmanının “bu sözcüğün kökeni (*beda = bede – B.T.*) hakkında çok sorunlu...” notuna yer verilmiş ve kısmen, aynı yazarın fikirleri, Latince *medica* “Midiyskiy Klever / Midian yoncası” ve “Midiyskaya trava, lyutserna / Midian otu, kaba yonca” anlamına gelen ve ona yakın bir form olan Eski Grekçe adın da belirtmiş olduğu gibi, dünya ekinciliğinin İranlılara borçlu olduğu ürünlerden biri olarak bilhassa yonca / kaba yonca’ya değinilmiştir. Bununla birlikte “Yoncaların yayılması ve onun kültürün içine girmesi M. Ö. 1. Binyılda var olan Eski İran devletlerinden biri olan Midiaların (Medler) meşhur olduğu at yetiştiriciliğiyle de ilişkilendirilmiştir.” (ESTY-IV, 89-90).

Sözcüğün Tuva Türkçesine alıntılanmasında aracı dilin hangisi olduğu şimdilik belirsizdir.

1.22. merze [мерзе] “satrançta vezir”: Farsça *farzīn* “The queen at chess; learned” (St., 918) >> Tuva Türkçesi *merze* “Satrançta vezir” (ESTY-IV, 116).

ESTY’de Mongolizm olarak belirtilmiştir: *berse / bərs* “kraliçe, vezir” < İnanca (ESTY-IV, 116).

ESMY’de *berse* (Farsça *farzīn*) maddesinde bu sözcüğün Halhaca *bərs*, Buryatçada *bərsə*; Kalmukçada *bersn* “kraliçe, vezir (satrançta)” biçiminde görüldüğü belgelenmiştir (ESMY-I, 86).

Farsça alıntı olan *merze* sözcüğü, Moğol dilleri aracılığıyla Tuva Türkçesine geçmiştir.

1.23. tahta [тахта] “ayak iskemlesi / divan”: Farsça *takhta* “A board, plank; a table; a table upon which dead bodies are stretched and washed before interment; tablets; memorandum-book; little bed, couch (...)” (St., 287) >> Tuva Türkçesi *tahta* “ayak iskemlesi / divan” (TuvRS, 409).

Sibiry Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *takta* “1. tahta. 2. sıra. 3. taban” (ATs., 166), Altay Türkçesinin Teleüt ağzında *takta* “sıra, peyke” (TAS, 107); Hakas Türkçesi *tahta* “köprü” (HTs., 484); Şor Türkçesi *takta* “1. sandalye, iskemle. 2. okul sırası, peyke” (ŞS 109). Ayrıca Radloff da *takta* “1. tahta, 2. kürsü 3. köprü” biçimini çeşitli Türk lehçelerinde tanımlamıştır (RSI.-III, 791).

M. Stachowski bu sözcüğün gelişimini şöyle düşünür: Tuva Türkçesi *taxta* “Ottomane” < Rus. < Per.²¹

Stachowski'nin belirttiği üzere söz konusu sözcük, Farsçadan Rusçaya alıntılanmış, daha sonra da Rusça aracılığıyla Tuva Türkçesine (ayrıca diğer Sibirya Türk lehçelerine) girmiş olmalıdır.

1.24. terek [тepek] “kavak, kavak ağacı”: Farsça *dirakht* “A tree, plant, bush, or shrub; a beam; a column; a mast; a gibbet” (St., 510) >> Tuva Türkçesi *terek* “kavak, kavak ağacı” (TW, 272).

Sibirya Türk lehçelerinde bu sözcüğün görünümü şöyledir: Altay Türkçesi *terek* “kavak” (ATs., 175), Altay Türkçesinin Teleüt ağzında *terek* “kavak” (TAS, 111); Hakas Türkçesi *tirek* (< Farsça *dirâht*) “kavak” (HTs., 513); Şor Türkçesi *terek* “kavak, kavak ağacı” (ŞS, 113); Yakut Türkçesi *tiräx* ~ *täräx* (VEWT, 475).

Sözcüğün Tuva Türkçesine alıntılanmasında aracı dilin hangisi olduğu şimdilik belirsizdir.

2. Sonuç

Tuva Türkçesinin yazılı döneme çok geç tarihlerde geçmesi, alıntı sözcüklerin tarihî seyirinin ortaya konulmasını güçleştirmektedir. Özellikle Tuva Türkçesine giren Farsça alıntı sözcüklerin ne zaman ve ne tür sebeplerle Tuva Türkçesine girmiş olduğunu belirlemek Tuva Türkçesinin yazılı döneminin çok yeni olması hasebiyle sonuçsuz kalmaktadır. Bu sebeple sadece bu çalışmada alıntılanan Farsça sözcüklerin neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmamız neticesinde elde ettiğimiz bulgular şunlardır:

1) Tuva Türkçesinde, Farsça kökenli 24 sözcük tespit edilmiştir. Bu sözcüklerin Tuva Türkçesine giriş şekillerini **(a)** Farsça >> Moğol dilleri >> Tuva Türkçesi; **(b)** Farsça >> Rusça >> Tuva Türkçesi; **(c)** Farsça >> Rusça >> Altay Türkçesi >> Tuva Türkçesi; **(d)** Farsça >> Türk lehçeleri >> Rusça >> Tuva Türkçesi; **(e)** Farsça >> ? >> Tuva Türkçesi biçiminde düşünmekteyiz.

(a) Farsça >> Moğol dilleri >> Tuva Türkçesi

Farsça <i>îā'us</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>togos</i>	Tuva Türkçesi <i>doos, toos</i> (nadiren)
Farsça <i>dārū</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>dar'</i> , Oyratça <i>dari</i> , Buryatça <i>dari</i>	Tuva Türkçesi <i>dari</i>
Farsça <i>daftar</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>debter</i>	Tuva Türkçesi <i>depter</i>
Farsça <i>khāj</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>xas</i>	Tuva Türkçesi <i>kas</i>
Farsça <i>zindān</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>gindan</i>	Tuva Türkçesi <i>kindan</i>
Farsça <i>îūī</i>	Moğol dilleri: Halhaca, Kalmukça <i>tot'</i> , Buryatça <i>toti</i>	Tuva Türkçesi <i>doydu</i>
Farsça <i>māsha</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>maş</i>	Tuva Türkçesi <i>maj</i>

21 Stachowski, “Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türkssprachen”, 251.

Farsça <i>boza</i>	Moğol dilleri: Halhaca, Kalmukça <i>boz</i> , Buryatça <i>bozo</i>	Tuva Türkçesi <i>boja</i>
Farsça <i>pülād</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>bolud</i>	Tuva Türkçesi <i>bolat</i>
Farsça <i>shakar ~ shakkar</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>çither</i> Kalmukça <i>şikr</i> , Buryatça <i>şehar</i>	Tuva Türkçesi <i>çigir</i>
Farsça <i>gügird</i>	Moğol dilleri: Halhaca, Buryatça <i>xiixer</i> , Kalmukça <i>kükr</i>	Tuva Türkçesi <i>kügür</i>
Farsça <i>urmuz, urmuzd</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>ķurmusta</i>	Tuva Türkçesi <i>kurbustu</i>
Farsça <i>dür-bîn</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>durañ</i> , Buryatça <i>duram</i> , Oyratça <i>durāñ ~ durā</i>	Tuva Türkçesi <i>duram</i>
Farsça <i>farzîn</i>	Moğol dilleri: Halhaca <i>berse / bərs</i>	Tuva Türkçesi <i>merze</i>

(b) Farsça >> Rusça >> Tuva Türkçesi

Farsça <i>takhta</i>	Rusça <i>taxta</i>	Tuva Türkçesi <i>tahta</i>
----------------------	--------------------	----------------------------

(c) Farsça >> Rusça >> Altay Türkçesi >> Tuva Türkçesi

Farsça <i>khwāja</i>	Rusça <i>hozynain</i>	Altay Türkçesi <i>kocayım</i>	Tuva Türkçesi <i>kojay</i>
----------------------	-----------------------	----------------------------------	----------------------------

(d) Farsça >> Türk lehçeleri >> Rusça >> Tuva Türkçesi

Farsça <i>jāma-dān</i>	Tatar Türkçesi <i>çamadan</i>	Rusça <i>çemodan</i>	Tuva Türkçesi <i>çemodan</i>
Farsça <i>bāzār</i>	(?) Türk lehçesi	Rusça <i>bazar</i>	Tuva Türkçesi <i>bazaar</i>

(e) Farsça >> ? >> Tuva Türkçesi

Farsça <i>margh</i>	?	Tuva Türkçesi <i>margaa</i>
Farsça <i>bedā</i>	?	Tuva Türkçesi <i>mede ~ me'de</i>
Farsça <i>chāddar</i>	?	Tuva Türkçesi <i>çadır</i>
Farsça <i>khud-āy</i>	?	Tuva Türkçesi <i>kuday</i>
Farsça <i>khwush ~ khwash</i>	?	Tuva Türkçesi <i>kaas</i>
Farsça <i>dirakht</i>	?	Tuva Türkçesi <i>terek</i>

2) “(e) Farsça >> ? >> Tuva Türkçesi” maddesindeki sözcüklerin hangi aracı dil vasıtasıyla Tuva Türkçesine girdiği çözümlenememiştir. Ancak bu sözcüklerin Farsçadan doğrudan Tuva Türkçesine girmemiş olduğu tarafımızdan düşünülmektedir. Bu hususla ilgili olarak aracı bir dilin, Türk lehçesi veya yabancı bir dilin, etkisi göz ardı edilemez. Bir Türk lehçesinin aracı dil olması konusunda özellikle Sibiryaya bölgesinde ticaret ve ulaşımın uğraşan Müslüman Tatarlar, Özbekler ve Kırgızların dillerinin etkisi düşünülebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynaklar/References

- Akın, Cüneyt. *Hüseyin Karasayev'in "Kamus Nama" Adlı Eseri ve Çağdaş Kırgız Türkçesindeki Alıntı Kelimelerde Görülen Ses Değişimleri*. Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2011.
- Altaysko-russkiy slovar' [Altay-orus sözlük]*. Gorno-Altaysk, 2018. **(ARs.)**
- Arikoğlu, Ekrem ve Klara Kuular. *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2003. **(TTS)**
- Arikoğlu, Ekrem, Cıldız Alimova, Rahat Askarova ve Bilge Kağan Selçuk. *Kırgızça-türkçö sözdük [Kırgızca-Türkçe Sözlük], I, A-J*. Bışkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 2017. **(KıRTS-I)**
- Bol'soy akademiçeskiy Mongol'sko-russkiy slovar' v çetiryoh tomah. T 2, D-O*, Moskva, 2001. **(BAMRS-II)**
- Clauson, Sir Gerard. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford University Press, 1972. **(ED)**
- Çernih, P. Ya. *İstoriko-etimologiçeskiy slovar' sovremennogo Russkogo yazıka, II*. Moskva, 1999. **(İESSR-II)**
- Doerfer, Gerhard. *Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen II*. Wiesbaden, 1965. **(TMEN)**
- Dorju, M. D. *Tiva dıldıñ dialekt slovarı*. Kızııl, 2011. **(TDDS)**
- Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad, 1969. **(DTS)**
- Etimologiçeskiy slovar' Mongol'skih yazıkov. Tom I, A-E*, Moskva, 2015. **(ESMY-I)**
- Etimologiçeskiy slovar' Mongol'skih yazıkov. Tom II, G-P*, Moskva, 2016. **(ESMY-II)**
- Etimologiçeskiy slovar' Mongol'skih yazıkov. Tom III, Q-Z*, Moskva, 2018. **(ESMY-III)**
- Fasmer, Maks. *Etimologiçeskiy slovar' Russkogo yazıka. Tom I (A-D)*, Moskva: Progres, 1986. **(ESRY-I)**
- Fasmer, Maks. *Etimologiçeskiy slovar' Russkogo yazıka. Tom IV (T-Yatşur)*, Moskva: Progres, 1987. **(ESRY-IV)**
- Gürsoy-Naskali, Emine ve Muvaffak Duranlı. *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 1999. **(ATs.)**
- Gürsoy-Naskali, Emine, Viktor Butanayev, Almagül İsina, Erdal Şahin, Liaisan Şahin ve Aylin Koç. *Hakasça-Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 2007. **(HTs.)**
- Khabtagaeva, Bayarma. *Mongolic Elements in Tuvan*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2009.
- Lessing, Ferdinand D. *Moğolca-Türkçe Sözlük*. Çeviren Günay Karaağaç. Ankara: TDK Yayınları, 2017. **(MTs.)**
- Liddell, H. G., R. Scott (1940). *A Greek-English Lexicon*. Revised and augmented throughout by. Sir Henry Stuart Jones. with the assistance of. Roderick McKenzie. Oxford: Clarendon Press, 1940. **(GEL)**
- Mustafayev, E. M., V. G. Tşerbinin. *Büyük Rusça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Multilingual, 1996. **(RSS)**
- Ölmez, Mehmet. *Tuwinischer wortschatz (mit alttürkischen und mongolischen Parallelen) [Tuvacanın Sözcükleri (Eski Türkçe ve Moğolca Denkleriyle)]*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2007. **(TW)**

- Pomorska, Marzanna. “Notes on Persian loan words in the Chulyum Turkic dialects”, *Per Urales ad Orientem, Iter polyphonicum multilingue, Festschrift tillägnad Juha Janhunen på hans sextioårsdag den 12 februari 2012*, Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia = Memoires de la Societe Finno-Ougrienne “264” (2012): 299–308.
- Radlov, V. V. *Opit slovarya tyurkskih nareçiy. Tom II*. St. Pétersbourg, 1899. **(RSI-II)**
- Radlov, V. V. *Opit slovarya tyurkskih nareçiy. Tom III*. St. Pétersbourg, 1905. **(RSI-III)**
- Radlov, V. V. *Opit slovarya tyurkskih nareçiy. Tom IV*. St. Pétersbourg, 1911. **(RSI-IV)**
- Ramstedt, G. J. *Kalmückisches wörterbuch*. Helsinki, 1935. **(KW)**
- Räsänen, Martti. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1969. **(VEWT)**
- Rassadin, V. İ. *Fonetika i leksika Tofalarskogo yazıka*. Ulan-Ude, 1971.
- Rassadin, V. İ. *Tofalarsko-russkiy slovar’*. İrkutsk, 1995. **(TofRS)**
- Ryumina-Sırkaşeva, L. T. ve N. A. Kuçıgaşeva. *Teleüt Ağzı Sözlüğü*. Çeviren Şükrü Halük Akalın, Çaştegin Turgunbayev. Ankara: TDK Yayınları, 2000. **(TAS)**
- Saxa tılın bihaarulaax tıld’ita [Tolkoviy slovar’ Yakutskogo yazıka]. Tom II, B*, Novosibirsk: Nauka, 2005. **(STBT-II)**
- Saxa tılın bihaarulaax ulaxan tıld’ita [Bol’şoy tolkoviy slovar’ Yakutskogo yazıka]. Tom VIII, C*, Novosibirsk: Nauka, 2011. **(STBUT-VIII)**
- Sevortyan, E. V. *Etimologičeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov. B*, Moskva, 1978. **(ESTYa-II)**
- Sevortyan, E. V. *Etimologičeskiy slovar’ tyurkskih yazıkov. L-M-N-P-S*. Moskva, 2003. **(ESTYa-IV)**
- Sravnitel’no-istoričeskaya grammatika Tyurkskih yazıkov. leksika*. red. E. R. Tenişev. Moskva: Nauka, 2001. **(SİGTYA L)**
- Stachowski, Marek. “Persische Etymologien in der Geschichte der jakutischen Wortforschung”, *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, Bd. 142 (1992): 105-119.
- Stachowski, Marek. “Beiträge zur Kenntnis der arabischen und persischen Lehnwörter in den südsibirischen Türk Sprachen”, *Folia Orientalia* 29 (1992-93): 247–259.
- Stachowski, Marek. “Persian Loan Words in 18th Century Yeniseic and the Problem of Linguistic Areas in Siberia”, *In The Orient Where The Gracious Light... - Satura Orientalis in Honorem Andrzej Pisowicz- içinde*, ed. Anna Krasnowolska, Kinga Maciuszak, Barbara Mękarska, 179-18. Krakow, 2006.
- Steingass, Francis Joseph. *A comprehensive Persian-English dictionary*. 5th edition. London: Routledge & Kegan Paul Limited, 1963. **(St.)**
- Tannagaşeva, N. N. Kurpeşko ve Şükrü Halük Akalın. *Şor Sözlüğü*. Adana: Türkoloji Araştırmaları, 1995. **(ŞS)**
- Tatarintsev, B. İ. *Etimologičeskiy slovar’ Tuvinskogo yazıka. Tom I, A-B*, Novosibirsk: Nauka, 2000. **(ESTY-I)**
- Tatarintsev, B. İ. *Etimologičeskiy slovar’ Tuvinskogo yazıka. Tom II, D, Yo, İ, Y*, Novosibirsk: Nauka, 2002. **(ESTY-II)**
- Tatarintsev, B. İ. *Etimologičeskiy slovar’ Tuvinskogo yazıka. Tom III, K-L*, Novosibirsk: Nauka, 2004. **(ESTY-III)**
- Tatarintsev, B. İ. *Etimologičeskiy slovar’ Tuvinskogo yazıka. Tom IV, M, N, O, Ö, P*, Novosibirsk: Nauka, 2008. **(ESTY-IV)**
- Tenişev, E. R. (ed.). *Tuvinsko-russkiy slovar’*. Moskva, 1968. **(TuvRS)**

- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı*. I. cilt, A-E, İstanbul: Simurg, 2002. **(TETTL)**
- Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka. Tom I, A-Y*, Novosibirsk: Nauka, 2003. **(TSTY-I)**
- Tolkoviy slovar' Tuvinskogo yazıka. Tom II, K-S*, Novosibirsk: Nauka, 2011. **(TSTY-II)**
- Vladimirtsov, B. Ya. *Sravnitel'naya grammatika Mongol'skogo pis'mennogo yazıka i Halhaskogo nareçiya: vvedeniye i fonetika*. Leningrad, 1929.
- Wehr, H. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. ed. J. Milton Cowan, Third Edition. New York, 1976.